

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МИСТЕЦТВ
ІМЕНІ І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО**

Кафедра сценічної мови

СЦЕНІЧНА МОВА

Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів освіти денної форми
навчання

Освітній рівень – перший (бакалаврський)

Ступінь вищої освіти – Бакалавр

Галузь знань – 02 Культура і мистецтво

Спеціальність – 026 Сценічне мистецтво

Освітньо-професійна програма – Сценічне мистецтво («Режисура драматичного
театру», «Режисура театру ляльок»)

Харків – 2023

Методичні рекомендації розроблені на основі ОПП «Сценічне мистецтво» («Режисура драматичного театру», «Режисура театру ляльок»)).

Методичні рекомендації до самостійної роботи з навчальної дисципліни «Сценічна мова» для здобувачів денної форми навчання, ОР «Бакалавр», галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальності 026 «Сценічне мистецтво», ОПП «Сценічне мистецтво» («Режисура драматичного театру», «Режисура театру ляльок»)).

Укладачі:

ВАЖНЬОВА Людмила Андріївна, доцент, заслужена артистка України, професор кафедри сценічної мови ХНУМ імені І.П. Котляревського;

КЛЮЧКА Анна Ігорівна, викладачка кафедри сценічної мови ХНУМ імені І.П. Котляревського.

Рецензенти:

ГРІНІК Тетяна Леонідівна, доцентка, викладачка кафедри сценічної мови ХНУМ імені І.П. Котляревського, заслужена артистка України, Провідний майстер сцени, актриса ХДАУДТ імені Т.Г. Шевченка – «Березіль»;

СТРУННІКОВА Майя Валеріївна, старша викладачка Харківської державної академії культури, заслужена артистка України, Провідний майстер сцени, актриса ХДАУДТ імені Т.Г. Шевченка – «Березіль».

Методичні рекомендації до проведення індивідуальних занять для самостійної роботи затверджено на засіданні Вченої ради Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського (Протокол №10 від 31.05.2023).

© Важньова Л.А., Ключка А.І.

© Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, 2023

1. Анотація навчальної дисципліни

Дисципліна «Сценічна мова» є нормативною (обов'язковою) у професійній підготовці здобувачів вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» освітньо-професійної програми «Сценічне мистецтво («Режисура драматичного театру», «Режисура театру ляльок»))» для спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» і є однією з головних компонентів професійної підготовки майбутніх режисерів театру, що невід'ємно пов'язаний із дисциплінами «Майстерність актора» та «Режисура», тому навчання сценічній мові має відбуватись у тісній взаємодії з цими предметами.

Стрімкий розвиток сучасного театрального мистецтва, різноманітність його форм вимагають постійного вдосконалення акторської майстерності, в тому числі й майстерності сценічного мовлення. Художні засоби, які використовує сучасний театр, висувають високі вимоги до володіння актором диханням, голосом, дикцією та нормами сучасної української літературної вимови. Режисер має розумітися на специфіці та тонкощах сценічного мовлення в сучасному театрі, тому на заняттях сценічної мови необхідно підготувати майбутніх режисерів театру до вирішення цих задач.

Робочу програму навчальної дисципліни «Сценічна мова» складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів «Сценічне мистецтво («Режисура драматичного театру», «Режисура театру ляльок»))». Програма визначає обсяги знань, які повинні опанувати здобувачі вищої освіти відповідно до вимог освітньо-професійної програми, алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни «Сценічна мова», складові та технологію оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.

Програма охоплює весь комплекс питань, пов'язаних з роботою над сценічним словом: розвинення мовних і голосових можливостей майбутніх режисерів, виховання інтонаційно-мелодичної культури, дикційної й орфоепічної культури, вивчення дійової та стильової природи художнього слова, а також інструментам роботи з акторами над словесною дією. Майбутньому режисерові ці знання і практичні навички допоможуть працювати з акторами, допомагаючи їм вдосконалювати звучання та покращити роботу з художнім словом на сцені.

Опанування матеріалу навчальної дисципліни передбачає проведення індивідуальних занять із самостійної роботи.

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування професійних знань і навичок у галузі техніки сценічного мовлення, необхідних для роботи в професійному театрі; розвиток загальної мовної культури; здатність самостійно працювати над сценічним втіленням різних за жанрами літературних творів засобами сценічного мовлення; засвоєння теоретичних основ курсу сценічної мови; володіння виразністю та дієвістю художнього слова на сцені та використання цих знань у дипломних виставах курсу.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти (бакалавр) повинні **знати:**

- загальні основи техніки мовлення;
- прийоми дихально-голосового та дикційно-орфоепічного тренінгів;
- способи самостійної роботи над роллю і технікою мовлення;
- норми сучасної української літературної вимови;
- особливості побудови та функціонування мовного апарату, принципи гігієни голосу;

уміти:

- володіти дикційною культурою мовлення, звертаючи особливу увагу на виразність, чіткість, закінченість артикуляційного малюнку;
- володіти інтонаційно-мелодійною культурою мовлення;
- використовувати у творчому процесі різноманітні засоби виразності, прийоми та навички сценічної мови;
- змістовно аналізувати текст будь-якого жанру та будь-якої форми (прозової, віршової, драматургічної);
- володіти навичками формування правильної статури, черевно-грудного типу дихання та всіх якостей звучання голосу;
- володіти навичками професійного володіння артикуляцією губ, язика, нижньої щелепи, виразною та чіткою артикуляцією голосних та приголосних звуків, орфоепічними нормами української літературної мови;
- робити ідейно-тематичний, логічний, дійовий аналіз твору;
- розбирати текст за рядом взаємопов'язаних частин – архітектонікою твору: пролог, експозиція, зав'язка, розвиток дії, передкульмінація, кульмінація, розв'язка, епілог;
- «привласнювати» авторський текст,
- володіти законами перетворення авторського тексту на живу словесну дію, створюючи мовну характеристику персонажа;

- володіти навичками самостійної роботи, яка закріплює знання, отримані на заняттях із викладачем.

Здобуті знання та уміння забезпечують формування таких **компетентностей**, зокрема:

- ЗК03. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК04. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
- ЗК06. Здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології.
- ЗК07. Здатність працювати в команді.
- СК01. Здатність генерувати задум та здійснювати розробку нової художньої ідеї та її втілення у творі сценічного мистецтва.
- СК02. Здатність до творчого сприйняття світу та його відтворення у художніх сценічних образах.
- СК03. Здатність до ефективної діяльності у колективі в процесі створення сценічного твору, керівництва роботою і / або участі у складі творчої групи в процесі його підготовки.
- СК04. Здатність до професійного опанування змістових (інформаційного, виразно-образного) рівнів сценічного твору.
- СК05. Здатність до публічної презентації результату своєї творчої (інтелектуальної) діяльності.
- СК06. Здатність до оперування специфічною системою виразних засобів (основами сценарної та драматургічної майстерності, монтажно-композиційними та просторово-образотворчими основами музичного, образотворчого та пластично-хореографічного мислення, режисерськими методами і акторськими техніками) під час створення сценічного твору.
- СК08. Здатність оперувати новітніми інформаційними й цифровими технологіями в процесі реалізації художньої ідеї, осмислення та популяризації творчого продукту.
- СК09. Здатність співвідносити особисте розуміння художньої ідеї та твору із зовнішнім контекстом.
- СК10. Здатність передавати знання про сценічне мистецтво та практичний досвід фахівцям і нефахівцям.
- СК11. Здатність аналізувати твори літератури і мистецтва на основі критичного осмислення теорій, принципів, методів і понять сценічного мистецтва.
- СК14. Здатність враховувати етичні засади професійної діяльності.

Згідно з вимогами освітньої програми навчальна дисципліна спрямована на

формування **програмних результатів навчання:**

- ПРН02. Мати концептуальні наукові та практичні знання у сфері сценічного мистецтва.
- ПРН03. Вільно спілкуватися з професійних питань державною та іноземною мовами усно і письмово.
- ПРН04. Здійснювати пошук необхідної інформації у професійній літературі, в мережі Інтернет та інших джерелах.
- ПРН05. Застосовувати сучасні цифрові технології та спеціалізоване програмне забезпечення до розв'язання відповідних задач професійної діяльності у сфері сценічного мистецтва.
- ПРН06. Генерувати та концептуалізувати художню ідею та твір.
- ПРН07. Обирати, аналізувати та інтерпретувати художній твір для показу (демонстрації), самостійно обирати критерії для його оцінки.
- ПРН09. Обирати оптимальні технічні та художньо-виражальні (режисерські методи, акторські техніки, сценарно-драматургічні, монтажно-композиційні, пластично-хореографічні, музичні, просторово-образотворчі) засоби відтворення креативного задуму при реалізації сценічного твору (проєкту).
- ПРН14. Аналізувати та оцінювати досягнення художньої культури, твори літератури та мистецтва з урахуванням історичного контексту.
- ПРН15. Знати закони психології творчості.
- ПРН16. Вміти передавати знання про сценічне мистецтво та практичний досвід фахівцям і нефахівцям.
- ПРН17. Вміти обирати адекватні засоби презентації результатів власної професійної діяльності у сфері сценічного мистецтва.

2. Методичні вказівки для самостійної роботи для здобувачів денної форми навчання

З наведеної навчальної дисципліни передбачені наступні види самостійної роботи здобувача вищої освіти: використання наукової літератури та навчально-методичних джерел, перегляд відеоматеріалів.

Зазначені види самостійної роботи виконуються здобувачем вищої освіти поза аудиторією.

Опанування матеріалу навчальної дисципліни передбачає самостійну роботу здобувачів в обсязі, що визначений у робочому навчальному плані. Обсяг наведеної нижче самостійної роботи здобувачів денної форми навчання складає 84 годин.

Тема 1. Дисципліна «Сценічна мова»: термінологія, теорія та практика. Побудова та функціонування мовного апарату.

Обсяг самостійної роботи 2 години.

Мета: Ознайомлення здобувача освіти з термінологією дисципліни. Визначення понять «мовно-голосовий апарат», «резонатори», «регістри», звук «у маску», «опорне» звучання, «посил звуку» тощо. Детальний розбір анатомії та фізіології мовно-голосового апарату людини. Рекомендації для гігієни голосу актора та профілактики професійних захворювань.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою.

Питання до самостійної роботи:

1. Назвіть складові мовно-голосового апарату людини.
2. Назвіть, якими бувають резонатори.
3. Що таке «опорне» звучання.
4. Що необхідно робити для профілактики професійних захворювань.

Рекомендовані джерела: 2, 5, 7.

Тема 2. Дихання.

Обсяг самостійної роботи 10 годин.

Мета: ознайомлення з анатомією та фізіологією дихального апарату, типами дихання, значенням поставленого та добре тренованого дихання для читця, актора; опанування вправ на використання змішано-діафрагмального дихання.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- опанування комплексу дихальних вправ;
- використання відеоматеріалів за даною тематикою.

Питання до самостійної роботи:

1. Назвіть типи дихання.
2. Яке значення для читця має поставлене та добре треноване дихання.
3. Продемонструйте вправи на використання змішано-діафрагмального дихання.

Рекомендовані джерела: 2, 4, 5, 7, 13, 16.

Тема 3. Звукоутворення: постановка голосу.

Обсяг самостійної роботи 10 годин.

Мета: опанування вправ на зняття напруги з м'язів голосового та мовного апарату, знаходження «центру» голосу, здобуття навичок використання

резонаторів та реєстрів, знаходження істинного діапазону голосу, напрацювання «опорного» звучання та виховання фонематичного слуху.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- опанування комплексу вправ, направлених на постановку голосу;
- використання відеоматеріалів за даною тематикою.

Питання до самостійної роботи:

1. Як визначити власний центр голосу, тобто свою «природну середину» голосу.
2. Назвіть які реєстри та резонатори використовує актор на сцені.
3. Продемонструйте навички «опорного» звучання зі стрибками на скакалці після самостійних тренувань.

Рекомендовані джерела: 2, 5, 7, 13, 16.

Тема 4. Норми орфоепії.

Обсяг самостійної роботи 5 годин.

Мета: Ознайомлення з орфоепічними нормами сучасної української літературної мови та нормами вимови голосних та приголосних звуків.

Форма організації самостійної роботи: робота з навчально-методичними посібниками, спеціальною науковою літературою та орфоепічними словниками.

Питання до самостійної роботи:

1. Назвіть сучасні норми української літературної вимови.
2. Назвіть артикуляційні норми для утворення голосних, приголосних звуків.
3. Що таке нескладотворчий голосний звук [ʏ] і коли він вимовляється.

Рекомендовані джерела: 1, 3, 7, 8, 9, 15, 24.

Тема 5. Дикція.

Обсяг самостійної роботи 6 годин.

Мета: опанування вправ з артикуляційної гімнастики (для губ, язика, нижньої щелепи), точною артикуляцією звуків, вимовою голосних, приголосних та йотованих звуків. Відпрацювання вправ з дикційного тренінгу.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- опанування комплексу дикційних вправ;
- використання відеоматеріалів за даною тематикою.

Питання до самостійної роботи:

1. Як приголосні поділяються за місцем і способом творення, за участю голосу й шуму, твердістю і м'якістю, акустичним враженням та за участю носового резонансу.

2. Що таке «африкати».

3. Продемонструйте артикуляційну гімнастику після самостійних тренувань.

4. Продемонструйте навички вимовляння йотованих звуків, подвоєних приголосних та різних звукосполучень у словах, скоромовах та дикційному тренінгу після самостійних тренувань.

Рекомендовані джерела: 5, 7, 13, 16.

Тема 6. Читання з аркуша. Динаміка голосу й розділові знаки.

Обсяг самостійної роботи 1 година.

Мета: опанування навичок читання незнайомого тексту з «аркуша». Ознайомлення із синтаксисом української мови та правилами логічної інтонації розділових знаків: крапки, коми, двокрапки, тире, знаку оклику і т.д.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- читання художнього тексту з аркуша, використовуючи надбанні знання.

Питання до самостійної роботи:

1. Продемонструйте навички читання тексту з «аркуша» після самостійних тренувань.

2. Продемонструйте інтонацію розділових знаків на прикладі коротких текстів, скоромовок тощо.

3. Назвіть основні правила побудови логічної інтонації.

Рекомендовані джерела: 3, 17, 21, 22, 25.

Тема 7. Дихання і голос.

Обсяг самостійної роботи 10 годин.

Мета: опанування вправ, спрямованих на фонаційне дихання в статичі та в русі, вправ на «польотність звуку» та звучання в трьох регістрах.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- опанування навичок комплексного дихально-звукового тренінгу в статичі та в русі;
- використання відеоматеріалів за даною тематикою.

Питання до самостійної роботи:

1. Як впливає «опорне» звучання на «польотність» звуку.

2. Продemonструйте навички фонаційного дихання в статиці та в русі після самостійних тренувань.
3. Продemonструйте роботу мовно-голосового апарату у трьох регістрах.
4. Продemonструйте навички комплексного дихально-звукового тренінгу в статиці та в русі після самостійних тренувань.

Рекомендовані джерела: 5, 13, 16, 19.

Тема 8. Дикція та орфоепія: удосконалення правильної вимови.

Обсяг самостійної роботи 11 годин.

Мета: удосконалення правильної вимови та дикції, відпрацювання вправ на закріплення вірної вимови голосних та приголосних звуків, та вправ на складні артикуляційні звукосполучення.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- практичне відпрацювання дикційних та орфоепічних вправ;
- аналіз власного звучання;
- використання відеоматеріалів за даною тематикою.

Питання до самостійної роботи:

1. Продemonструйте дикційний тренінг на базі ускладнених звукосполучень після самостійних тренувань.
2. Продemonструйте правильну вимову голосних і приголосних звуків, а також правильну артикуляцію у складних звукосполученнях після самостійних тренувань.
3. Продemonструйте чітку дикцію у скороговках, використовуючи три темпи звучання (повільний, середній, швидкий), після самостійних тренувань.

Рекомендовані джерела: 1, 5, 7, 8, 9, 24.

Тема 9. Аналіз тексту: ідейно-тематичний, логічний, дійовий; його архітектоніка.

Обсяг самостійної роботи 9 годин.

Мета: опанування навичками аналізу тексту (визначення теми, ідеї, жанру та композиції). Навчитися робити дійовий аналіз твору та розбір його архітектоніки.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;

Питання до самостійної роботи:

1. Що таке логічні та психологічні паузи.
2. Назвіть загальні правила логічного наголосу.
3. Розтлумачте такі поняття як «подія», «наскрізна дія», «надзавдання».
4. Що таке архітектоніка твору.

Рекомендовані джерела: 10, 11, 17, 20.

Тема 10. Словесна дія у прозовому тексті

Обсяг самостійної роботи годин 9.

Мета: навчитися діяти словом на сцені, опанувати поняття «логіка», «підтекст», «пристосування», «інтонація», «жест» та ознайомитись з трьома перспективами художнього читання; напрацювати почуття правди і віри у відтворюваному тексті.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- практичний розбір художнього тексту за власним вибором.

Питання до самостійної роботи:

1. Що таке «підтекст».
2. Розтлумачте, що означає поняття «словесна дія».
3. Розтлумачте поняття «монотонне звучання».
4. Продемонструйте інтонацію протиставлення, перелічення, порівняння, твердження, питання, уточнення після самостійних тренувань.

Рекомендовані джерела: 2, 17, 22.

Тема 11. Сценічна інтерпретація прозового тексту.

Обсяг самостійної роботи 20 годин.

Мета: ознайомитись з терміном «проза»; вивчення жанрів прози, її ритміки, фраз та мовних тактів; навчитися робити ідейно-тематичний та образно-емоційний розбір тексту, розбудовувати композицію за драматургічними законами;

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- Сценічно-виконавська інтерпретація будь-якого прозового тексту.

Питання до самостійної роботи:

1. Розтлумачте термін «проза».
2. Назвіть літературні жанри в прозі.
3. Назвіть, що означають такі поняття як «фразеа» і «мовний такт».
4. Визначте пролог, експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку, епілог прозового тексту.
5. Визначте жанрову особливість та конфлікт твору.
6. Продемонструйте сценічно-виконавську інтерпретацію прозового тексту після самостійної роботи.

Рекомендовані джерела: 17, 22, 25, 27.

Тема 12. Віршоване мовлення: системи віршування, поетичні жанри, особливості драматургії віршованого твору.

Обсяг самостійної роботи 6 годин.

Мета: ознайомитись з головними відмінностями прозового та віршового мовлення, системами віршування та римування, віршовими розмірами, ритмікою віршів та поетичними жанрами.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- практичний розбір обраного вірша.

Питання до самостійної роботи:

1. Назвіть головні відмінності віршованого мовлення від прозового.
2. Назвіть особливості силабо-тонічної системи віршування.
3. Роз'ясніть поняття «клаузула», «рима» і способи римування, «строфа» і види строф.
4. Назвіть поетичні жанри.

Рекомендовані джерела: 12,14.

Тема 13. Мова автора і мова дійових осіб у віршових творах.

Обсяг самостійної роботи 6 годин.

Мета: ознайомитись з поняттям «інтонаційно-логічна виразність» у віршовій формі, навчитись передавати образ оповідача та характер персонажа, втілювати ліричне «Я» поета.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;

- практичне втілення обраного вірша.

Питання до самостійної роботи:

1. Що таке ліричне «Я» поета.
2. Назвіть засоби за допомогою яких досягається інтонаційно-логічна виразність у вірші.
3. Продемонструйте сценічно-виконавську інтерпретацію обраного вірша після самостійної роботи.

Рекомендовані джерела: 12, 14.

Тема 14. Словесна дія у віршовому тексті.

Обсяг самостійної роботи 2 години.

Мета: ознайомитись з елементами словесної дії у віршовому тексті, з поняттями «текст» та «підтекст», зосередитись на розкритті численних виразних засобів поетичного слова(підтексті, мисленні, зонах мовчання, конфлікті).

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- теоретичний аналіз обраного вірша.

Питання до самостійної роботи:

1. Визначте жанрову особливість твору.
2. Визначте конфлікт твору.
3. Розтлумачте поняття «текст» та «підтекст».

Рекомендовані джерела: 12, 14, 17, 22.

Тема 15. Сценічна інтерпретація віршового тексту.

Обсяг самостійної роботи 15 годин.

Мета: навчитися втілювати на сцені будь-який за жанром віршований твір (байки, балади, сонети, віршовані казки, поеми, верлібр тощо) або його уривок.

Форма організації самостійної роботи:

- робота з навчально-методичними посібниками та спеціальною науковою літературою;
- сценічно-виконавська інтерпретація обраного вірша.

Питання до самостійної роботи:

1. Зробіть розбір обраного віршованого твору: ідейно-тематичний, логічний, дійовий.
2. Зробіть орфоепічний розбір твору згідно з правилами сучасної української

літературної мови.

3. Продемонструйте сценічну інтерпретацію віршового тексту після самостійної роботи.

Рекомендовані джерела: 10, 12, 14, 20.

3. Рекомендовані джерела

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів : Світ, 2003. 432 с.
2. Баннік В. М. Сценічна мова. Навчальний посібник для студентів учбових закладів культури і освіти, шкіл мистецтв, керівників колективів художнього слова. Олександрія, 2007. 140 с.
3. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика: Навч. посібник. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Арттек, 2002. 208 с.
4. Важньова Л. А. Скоромовки в мовному тренінгу (Практикум зі сценічної мови) : Навч. посібник. Харків : Колегіум, 2015. 172 с.
5. Важньова Л. А. Сценічна мова. Дикція та орфоепія : Навч. посібник. Харків : Колегіум, 2010. 204 с.
6. Волощак М. Неправильно - правильно : Довідник з українського слововживання. Київ : Українська видавнича спілка, 2003. 160 с.
7. Гладишева А. О. Сценічна мова. Дикційна та орфоепічна нормативність : Навч. посібник. К. : ТОВ «Червона Рута - Турс», 2007. 266 с.
8. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: Словник-довідник. Київ : Либідь, 2000. 192 с.
9. Головащук С. І. Словник наголосів : Понад 20 000 слів. К. : Наук. думка, 2003. 320 с.
10. Горбов А. С. Режисура видовищно-театралізованих заходів / Горбов А. С. Фастів : Поліграф, 2004. 264 с.
11. Грицан А. В. Виховання режисера : психофізичний та інтелектуальний тренінг [Текст] : навчальний посібник / А. В. Грицан. 2-ге вид., переробл. та доповн. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. 188 с. : іл.
12. Грицан Н. В. Слово у поетичному театрі : Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2008. 300 с.
13. Грицан Н. В. Техніка сценічного мовлення : навч.- методичний посібник. 2-ге вид., переробл. і доповн. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 286 с., іл. <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3612/1/ТЕХНІКА-СЦЕНІЧНОГО-МОВЛЕННЯ.pdf> (дата звернення: 08.11.22)

- 14.Грінік Т. Л. Віршована форма в сценічній мові. Засоби підвищення віршової виразності у роботі над жанром, родом, видом, формою віршування : навч. - метод. посібник зі сценічної мови. Харків : Вид-во “Естет Прінт”, 2019. 120 с.
- 15.Дубчак О. Чути українською. У світі звуки[ў] і букв. Київ : Віхола, 2020. 192 с. (Серія «Наукпоп»).
- 16.Євдокимова В. Д. Тренінги у системі виховання техніки мовлення : навч. посіб. – практ. для студ. вищ. навч. закл. культури і мистецтв. [Текст] / Віра Дмитрівна Євдокимова; Луган. держ. ін-т культури і мистецтв. Луганськ : Промдрук, 2011. 160 с.
- 17.Заворотній О. Т. Мистецтво живого слова. Рівне : РДГУ, 2003. 251 с.
- 18.Ігнатюк М. М., Сулятицький М. І. Свічадо зореслова : Посібник-хрестоматія зі сценічної мови для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 532 с.
- 19.Кобзар Т. В. Сценічна мова : Техніка мовлення: Навчальний посібник. Черкаси : Вид. Ю. Чабаненко, 2013. 402 с.
- 20.Кукуруза Н. В. Літературна композиція : від задуму до сценічного втілення : навч. посібник / Н. В. Кукуруза. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. 272 с.
- 21.Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 303 с.
- 22.Нечаєнко Т. В. Словесна дія : Основи техніки мовлення. Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів культури і мистецтв. К. : НАКККиМ, 2000. 136 с.
- 23.Овчиннікова А. П. П'ять кроків до гарної мови: Мовна комунікація: техніка мовлення / За ред. А.Ю. Цофнаса. 2-ге вид., доп. Одеса : Фенікс, 2008. 192 с.
- 24.Орфоепічний словник української мови : У 2-х т. Т. 1 / За ред. Ф. О. Нікітіна і В. М. Русанівського. Київ : Довіра, 2001. 955 с. Т. 2 / За ред. М. М. Пешак, В. М. Русанівського. Київ : Довіра, 2003. 917 с.
- 25.Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
- 26.Раденко Ю. В. Сценічна мова : навч. посіб. Київ : Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2015. 317 с. : іл.
- 27.Фіцалович Х. П. Основи художнього читання та риторики. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського ун-ту, 2000. 120 с.
- 28.Шейко Ю. П. Пошук живого слова : навч. посібник з подолання проблем сценічної мови. Харків : Колегіум, 2011. 187 с.

4. Рекомендовані інтернет-ресурси

1. Виконання вправ на розвиток уміння виразного мовлення як засобу педагогічного впливу <http://um.co.ua/2/2-8/2-83260.html> (дата звернення: 08.11.2022)
2. Клуб Поезії http://www.poetryclub.com.ua/poets_of_ua.php (дата звернення: 08.11.22)
3. ЛІ 69 Логопедія. Підручник. За ред. М.К.Шеремет. - К. : Видавничий Дім "Слово", 2010. - 376 с.: іл. <https://studfile.net/preview/2041266/> (дата звернення: 07.11.2022)
4. Майстер - клас зі сценічної мови. Робота - Грінік Тетяни Леонідівни - викладача зі сценічної мови <https://youtube.com/watch?v=e93u5okgkUY&feature=share> (дата звернення: 04.11.22)
5. Проект відеопоезії «Жінки, діти і тварини України крізь війну» <https://www.facebook.com/1631739780445335/posts/pfbid0vKregrVDoyjF4wtsuc8FvywYd6BCNAE4DoB6NRZB9JpnRdxW8uWGZ6DaqJ5iJbcVI/?sfnsn=mo> (дата звернення: 05.11.2022)
6. Скоромовки (індивідуальні, групові, на три реєстри) <https://youtu.be/WWP4rHatX20> (дата звернення: 05.11.2022)
7. Словник UA / портал української мови та культури <https://slovnyk.ua/index.php> (дата звернення: 07.11.22)
8. Сучасна українська мова. Частина І. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія: навчально-методичний посібник: [препринт] Кадочнікова, Олена <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/7518> (дата звернення: 08.11.2022)
9. Сценічна мова, як один з основних професійних засобів виразності актора <https://stom.tilimen.org/programa-fahovogo-vstupnogo-viprobuvannya-pri-vstupi-na-iii-ku.html?page=6> (дата звернення: 08.11.2022)
10. Техніка мовлення https://stud.com.ua/87284/literatura/tehnika_movlennya (дата звернення: 08.11.2022)
11. Українська література / Електронна бібліотека - Все для вивчення Укр. літ. <https://ukrclassic.com.ua> (дата звернення: 04.11.22)
12. Український лінгвістичний портал / «Словники України» online <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (дата звернення: 04.11.22)
13. УкрЛіб / Бібліотека Української Літератури <https://www.ukrlib.com.ua> (дата звернення: 04.11.22)
14. Цикл вправ для розвитку голосового діапазону акторів від Наталії Цимбал <https://youtu.be/wxh7YerNvXc> (дата звернення: 04.11.22)

15. Litcentr / Список словників української мови <https://litcentr.in.ua/index/0-55>
(дата звернення: 07.11.22)
16. UkrBooks.com українська та світова література <http://ukrbooks.com/ua/>
(дата звернення: 04.11.22)